

SOLYMÁR JÓZSEF

A herencsényi lókupec – Pekár István

Gondolom, minden olvasó számára természetes, hogy ha a jeles, tekintélyes, jól ismert palócokat próbáljuk megkeresni, nem az óvodába, még csak nem is az általános iskolába megyünk utánuk. Akadnak ugyan olyan fiatalok – főleg napjainkban –, akiket egyik napról a másikra hírnév övez, de a pünkösdi királyság után a dicsőség hamar elenyészik. Egy tekintélyes életmű azonban nem könnyen jön össze, és a maradandó sikerhez többnyire hosszú évek, évtizedek szorgos munkája szükséges.

Magam is bizonytalan vagyok, vajon a jeles palócok arcképcsarnokába odaakaszthatjuk-e jelképesen annak az idén éppen ötven éves férfinak a képét, akiről most szólni kívánok. Legjobb lesz, ha együtt döntjük el. Az eseményt, ami miatt hősünket így előre vettem a sorban, 2005. augusztus 6-ára és 7-ére tervezték Herencsény falujában. A meghívó egy szép Mikszáth idézettel kezdődik, majd így folytatódik:

„Kedves Barátunk! A Nagy Palóc soraival invitálunk Téged csodás Palócföldünk egyik legnagyobb eseményére. A Palócföld Alapítvány kezdeményezésére mi, Herencsény község polgárai sok lelkes palóc testvérünk támogatásával 2005. augusztus 6-án Herencsénybe, 10 órakor a falunk feletti Gyürki-hegyre géperő nélkül felvisszük és felállítjuk a Palócok Vigyázó Nagykeresztjét, majd 17 órakor püspöki szentmise keretében felszenteljük a mellette épített Szent István kápolnával együtt. A misét Beer Miklós váci megyéspüspök celebrálja, ünnepi beszédet mond Csáky Pál, a Szlovák Köztársaság miniszterelnök-helyettese.”

A továbbiakban megkapjuk az indoklást is: milyen céllal viszik fel a falu legényei, fiatal férfiai a tizenkét méteres, majd két tonna súlyú keresztet a hegyre, és miért építettek fel ott egy kápolnát is.

„Palócságunk a XX. század nemzetünkre mért csapásait fokozottan szenvedte meg. A hat vármegyében elhelyezkedő tájcsoporthoz országhatár vágta ketté, végvidékké váltunk minden szempontból. Azonban vergődésünk közben is példásan őriztük gyökereinket, és nem szüntünk meg soha imádkozni a Mindenhatóhoz, hogy tartsa meg hitünket, magyarságunkat. Most, keresztállításunkkal, kápolnaszentelésünkkel azért fohászkodunk a Teremtőhöz, hogy megőrzött értékeinket – hitünket, erkölcsünket, hagyományainkat – az európai keretek között is kamatoztatva, palócságunkban egymásra találjunk, falvaink újra élettel teljenek meg, és a gazdasági jólét is ránk találjon.”

A meghívó hírt ad a szereplőkről, támogatókról. Egyetlen név azonban nem olvasható rajta. Ám aki csak egy kicsit is ismeri a palócság jelen állapotát, közéleti szereplőit, művészeit más nevezetes személyiségeit, az már minden bizonnyal kitalálta, hogy Pekár Istvánról van szó. Pedig nyilván ő volt az ötletgazda, a kezdeményező, a fő

szervező, ő fektette be a legtöbb fáradságot és energiát abba, hogy ez a szép terv valósággá váljon.

Nekünk palócoknak van egy jellegzetes tulajdonságunk.

Olyanok vagyunk, mint a macskák. Gyerekkoromban nagyon elcsodálkoztam, amikor apám megmagyarázta, hogy a kutya a gazdájához hú, a macska viszont a házhoz. A kutya, ha valaki elköltözik, minden konfliktus nélkül a gazdájával tart, a macska viszont nem mozdul ki az általa megszokott és szeretett környezetéből. Így majdnem minden palócnak, a nagyoknak és a kicsiknek egyaránt, megvan a maga szűkebb pátriája, ahol igazán otthonosan érzi magát. Talán eddig az is volt a bajunk, hogy bizonyos szűkkeblűséggel mindenki azt hitte, hogy a határokkal szét-szabdalt Palóccországnak ő született a kellős közepébe. Hajdanán a falum öregjei tréfásan mondogatták, hogy Maconkán van a világ köldöke, közepe, de én nem hittem nekik, meg voltam győződve arról, hogy a világ közepe csakis Mátraballán lehet. Úgy tűnik, Pekár István pedig arról van meggyőződve, hogy ez a pont Herencsényben, a Gyürki-hegy tetején található.

Megható az a szeretet, amellyel Pekár a falujához ragaszkodik. Mostanában vetette papírra az *Elmetszett gyökerek* című írását, amelyben egy képzett agrárpolitikus felkészültségével és egy igazi lokálpatrióta erős érzelmeivel ad számot mindarról, ami a csekély fél évszázad alatt szülőfalujában történt. Mivel ez az ő írása, nem akarok lopkodni belőle, itt csupán a bevezető mondatokat idézem: „Az idén töltöm be ötvenedik évemet. Történelmi távlatban kis idő, mégis átélhettem, hogy szülőfalum, a Nógrád megyei Herencsény, gyermekkorom tradícióit tisztelő, erős, megtartó palóc faluja, szinte a végpusztulás szélére kerüljön. A község lakossága alig három évtized alatt megfeleződött, de a környéken találunk falvakat, ahol harmadolódott. Ha a betelepülők és az őslakosság arányát is nézzük, a helyzet még rosszabb. Kiderül, hogy az eredeti lakosságnak csak negyede, ötöde maradt meg. A többiek szétszéledtek az országban.”

Nincsen abban semmi túlzás, ahogy faluja helyzetével kapcsolatban Pekár az elvágott gyökerekről, a veszendő értékekről beszél. Tanulság erre az a Balassi Kiadó gondozásában megjelent könyv is, amelyben Magyar Zoltán néprajzkutató, a *Herencsényi mesemondó* címmel a Bartusné Szandai Teréztől hallott meséket, mondákat, tréfás elbeszéléseket jelentette meg. A *Magyar Népköltészet Tárában* közreadott kötet végre olyan adjusztálású, külső megjelenésű, hogy jó érzés kézbe venni. Némi irigységgel szemlélhetjük mi, azok, akik „üzenő füzetben” bízzuk kincseinket az utókorra... Pekár támogatta a kötet megjelenését. Ám azt is el kell mondanom, hogy Pekár lokálpatrióta ugyan, de nem szűk látókörű. Sajnos, én csak akkor ismerkedhettem meg vele, amikor a Duna Televízió elnöki posztját már elhagyni készült és kifelé állt szekerének rúdja, mégis, elődjének, Sára Sándornak a példáját is követve, egy, a palóc boszorkányhitről és a falumban tevékenykedő vállalkozókról tervezett dokumentumfilm elkészítését is lehetővé tette.

Itt jutottunk el Pekár életének egy igen fontos fordulópontjához. Valaki, aki nagyjából az élet útjának felén elnyeri ezt a rendkívül jelentős megbízatást, majd négy év múlva elköszön és eltűnik a bizonytalanságban, akár tragikus figura is lehetne. Nagy érdeklődéssel vártam tehát az újabb találkozásra: vajon merre fordult a sorsa, és hogyan viseli az élet újabb kihívását. Meg kell mondani, hogy várakozásaimmal ellentétben egy nagyon vidám, magabiztos emberrel találkoztam.

Természetesen nemcsak az érdekelt, hogy posztjáról leköszönve merre indult tovább, hanem az is, hogy honnan jött? A második meglepetés az volt számomra, hogy milyen nyíltan, minden elhallgatás és szépítés nélkül beszél arról, hogy mi történt vele és családjával a maga mögött hagyott fél évszázadban.

Máshol, az ország gazdagabb vidékein, Pekár családja a szegényebbek közé tartozott volna, de itt, Palócföldön, a jobb módúak közé sorolták be őket. Kisgyermekként még átélhette, milyen volt az egyéni gazdálkodás, de ezek az idők hamar elmúltak. Édesapja sok más társával együtt kimenekült a faluból, és Vácott, a Dunai Cementműnél vállalt munkát. Anyai nagyapja, az öreg Pszota András, próbálta megóvni a családot a katasztrófától, az anyagi összeomlástól. A nagypapa korábban sikeres ember volt, s a gazdálkodás mellett valódi lókupec. Pekár egyik jól értesült ellenfele nyilván ezért „tisztelte meg” ezzel a ranggal az unokát is. Az öreg Pszota még a Monarchia idején, sikeres éveiben megvette báró Veresy Ernő 270 négyzetméter alapterületű romos kúriáját, amelyet aztán a tatározás után a család némi kivagyisággal kastélynak nevezett. Az öreg egyébként állandóan vetélkedett István nevű testvérével, s a falusi humor egyiküket Andrásy grófnak, a másikukat meg Tisza Pistának becézte.

Hozzá hasonlóan Pszota nagyapó sokat adott a tekintélyre. „Az öreget egyetlen egyszer sem láttam szaladni és nem láttam félmeztelenül sem”, vallja erről az unoka. Életelve az volt, hogy óvakodni kell a nagy és váratlan kalandoktól, nem szabad kockáztatni, s ahhoz kell ragasztanunk, ami van. Az ő vigyázó, fegyelmező hatása az unoka szemléletét máig meghatározza.

Az öregek is pártolták, hogy tanuljon a gyerek. Pekár 1970-ben már a szécsényi Mezőgazdasági Szakközépiskola tanulója volt, majd beiratkozhatott a Gödöllői Agrártudományi Egyetemre. Mivel ösztöndíjas volt, a munkát a helyi téészen kezdte, ahol a növénytermesztést irányította. Ám elégedetlen volt ezzel a feladattal, és ekkor mutatkozott meg először, hogy örökölte nagyapjától a vállalkozó kedvet. A Palócföldet elhagyva Gödöllőn tanári diplomát szerez, majd a Kőbányai Sörgyárban üzletkötőként a sörárpa felvásárlását intézi. Háromszáz termelőszövetkezettel, állami gazdasággal épített ki kapcsolatot. Üzleti útjain saját autójával járta az országot, és anyagilag igazán sikeresnek mondhatta magát. Pekár mégis elégedetlen volt, ahogy ő mondja: „Feleslegesnek éreztem magam, céltalannak véltem az életemet.” Ekkor találkozott egy barátjával, aki a *Magyar Mezőgazdaság* szerkesztőségében dolgozott. Mivel korábban az egyetem lapjában már írogatott, megpróbálkozott azzal, hogy ő is a laphoz kerüljön. A Hosszúhegyi Állami Gazdaságban szerzett tapasztalatai alapján körmölte le az első próbának szánt cikkét. Ennek köszönhető, hogy Fehér Károly főszerkesztő azonnal felvette munkatársnak. Eleinte nagy lelkesedéssel írta a szakcikkeket, de néhány év múlva ezt is kalodának érezte.

Egy véletlen eset bátorította fel arra, hogy több legyen, mint szakíró. Macskássy Izolda festőművésznő selyemkollázsaiból kiállítást rendeztek a Mezőgazdasági és Élelmezésügyi Minisztériumban. Vánca Jenő minisztertől érkezett a kérés, hogy az eseményről a szaklap is írjon. E munkát Pekár Istvánra osztották, aki alaposan megizzadt az újszerű feladattal és bizonytalan volt, hogy vajon sikerült-e megfelelnie a várakozásnak. Akkor csodálkozott el igazán, amikor évek múltán, a festőművésznő életmű kiállításának katalógusa az ő cikkével kezdődött. A vidéki utak

pedig óhatatlanul azzal jártak együtt, hogy a megalapozottabb munkássághoz nemcsak szociográfiai műveket kezdett olvasni, hanem Mikszáthot, Mórát, Móriczot és a népi írókat is.

1988-ban indult el a *Számadás* című lap, amely már nem csak gazdasági szempontból foglalkozott a falvak, a vidék életével. Itt már módja volt jegyzeteket, vezércikkeket is írni, majd ez folytatódott a *Magyar Gazda* című lapban.

1993-ban alapítóként ment át kollégáival, barátaival a Duna Televízióhoz, ahol a *Gazdakör* című műsor szerkesztését bízták rá, újságírói humor szerint a „trágyarovatot”. Itt aztán meg kellett tanulnia munka közben a filmcsinálás mesterségét is. A napi feladatok mellett később már dokumentumfilmeket is készített, köztük hármát a Palócföldről, határon innen és túlról.

Egyre feljebb lépegetett a ranglétrán. „Sára Sándorral kezdetben nem voltam baráti viszonyban, de éreztem, hogy elégedett a munkámmal, és szépen lépegettem a ranglétrán, egyre feljebb. Ha Sárát megtartják a Duna tévé elnökeként, amire a szabályok szerint lett volna mód, eszembe sem jutott volna, hogy a helyére lépjek. Ám amikor ő nem volt hajlandó felkérés nélkül újra pályázni, én beadtam a pályázatomat. Amikor elnyertem a megbízatást – bár szeretem az újítást, a kezdeményezést –, eszem ágában sem volt, hogy a világ legjobb kulturális televíziójában forradalmi változásokat vezessek be. Az értékek őrzését tartottam az igazi feladatnak, és ahogyan nagyapámtól tanultam, csak óvatosan fejlesztettem, változtattam, amikor ezt szükségesnek véltem. Nem törekedtem arra, hogy személyem előtérbe kerüljön. Így utólag elmondhatom, hogy szolgálattal teltek ezek az évek.

A kapcsolatom a falummal, Herencsénnyel, óhatatlanul meglazult egy kicsit. Nem szaladgálhattam minden héten haza, ahogyan szerettem volna, de azért fél szememet a községen tartottam, és a saját családi kötődéseimre is figyelmet fordítottam. Amikor láttam, hogy lejár a négyéves ciklus, és a hosszabbításra én sem számíthatok, szépen, csendben elkezdtem szervezni életem új szakaszának feltételeit. Úgy emlékszem, hogy amikor a Duna Televízióban nálam jártál, már akkor említettem, hogy egy barátommal közös vállalkozásba fogunk. Herencsényben a rendszerváltást követően, a kárpótlás során egy nagyobb darab földhöz jutottunk, és most húsmarhatartásba fogtunk. Most száz marhánk van, de háromszázat szeretnénk. Külön öröm számomra, hogy János bátyámmal együtt dolgozhatunk. Jövőre, ha anyagi helyzetem megengedi, hátaslovat is vásárolok, mert ehhez a feleségem ragaszkodik, de úgy gondolom, ezzel még nem lépek nagyapám nyomába, és nem lesz belőlem lókupec. Volt egy jelenet mostanában, amit talán érdemes elbeszélnem. A marhalegelőn megrongálódott a villanypásztor kerítése, és kiszöktek a jószágok. Jókora eső volt éppen, és én a sárban cuppogva terelgettem őket. Éppen akkor ért oda az asszony, és látva kínlódásomat, elpityeredett. Amikor megkérdeztem tőle, hogy mi baja, mondta, hogy ő azért nem ilyen sorsot szánt nekem. Erre én őszintén annyit feleltem: lehetnének mi olyan befektetők is, akik soha nem néznek a gazdaság felé, csak dolgoztatnak, de akkor én megtagadnám mindazt, amit szeretett nagyapáimtól tanultam.

Természetesen emellett mást is csinálok. Átvettem egy gazdálkodók számára készülő szaklap szerkesztését, amelyet szeretnék majd a magyar vidék minden gondjával foglalkozó orgánummá fejleszteni. Ezen kívül a Szent István Egyetemen, egykori Alma Materemben is feladatot kaptam.”

Eme alkalommal, talán babonából, Pekár nem beszélt a palóc vidék kulturális előrelépését segítő egyéb terveiről. Azt azonban biztosra veszem, hogy nem fog nyugton maradni. Nagyobb formátumú és vállalkozó kedvűbb ember annál, sem hogy beérje a gazdálkodással. Mikszáth hajdan panaszkolta, hogy a palócok bele nyugvóak, beérik a számukra adott lehetőségekkel, és másokra hagyják a kezdeményezést. Úgy tűnik, ezt a fogyatékoságunkat már lassan kinőjük, s jó példa erre Pekár István eddigi életútja is.

Beszélgetésünk végén visszakanyarodtunk a herencsényi Gyürky-hegyi Vigyázó Nagykereszt felállításához. Megengedtem magamnak egy kis kajánkodást, és megkérdeztem: Te, aki ilyen gyakorlati észjárású ember vagy, nem érzed-e úgy, hogy túl sok energiát fektettél be eme akció megvalósításába?

Pekár rosszallóan rám nézett, csak azután válaszolt.

„Ha hiszed, ha nem, de szerintem a hagyományörzés egyike a legjobb befektetéseknek. Nem csak Teri néni meséit őrizzük meg az utókornak, de Jávor Károly barátom minden idős embert kifaggat a régi időkről, összegyűjti a fényképeket. Rendbe hozattuk falunk romos Árpád-kori templomát, és emléktáblát avattunk Bethlen István, Magyarország egykori miniszterelnöke emlékére. Bethlen a német megszállás idején Herencsényben, a Bolza grófok kastélyában talált menedéket. Az önkormányzat épülete mellett az egykori kúriára is illett volna egy emléktáblát tenni, de az épületet közben megvásárolta egy magyar származású német honpolgár, akinek szenvedélye a motorozás. Nem akartunk a kapuján belülre kerülni, így csak a kapuoszlopra került a második tábla.”

Ha valaki, akkor Pekár István egyfelől a jó szakember szemével látja, másfelől a faluját és népét féltő és szerető ember indulatával szemléli azt, ami napjainkban nemcsak Herencsényben történik. Érdeemes meghallgatni, megszívlelni figyelmeztetését indulatos, imitt-amott már látnoki szavait. Amint Kölcsey *Parainesis*-ében olvashatjuk: a múlt elesett hatalmunkból, de a jövőnek urai vagyunk. Nagy kérdés azonban, hogy urai vagyunk-e csakugyan? Pekár, a már említett emlékező írásában igen szemléletesen mutatja be, milyen volt az élet egykor, s azt is, hogy milyen károkat okozott az ötvenes években a falu életébe való erőszakos beavatkozás. Mindezt nagyjából valamennyien ismerjük. Megdöbbenő azonban az a kép, amelyet Pekár a rendszerváltás utáni és a jelenlegi állapotokról igen erős indulattal felvázol.

„A kárpótlással a földek zöme idegen kezekbe került. Olyan embereké lett, akiket csak spekulációs szándék vezérelt: a földet minden ráfordítás nélkül, a föld alapú támogatások felhasználásával birtokolni akarták addig, amíg a kárpótlási ár 200–400 szorosát el nem éri. Mindez azért történhetett meg, mivel a falu egykor sikeres gazdái már megöregedtek, gyermekeik a városban éltek, az istállóból garázs lett, a pajtákat szétszedték régen. A falusiak nem értették, hogy a földnek már nem a termőképessége, hanem az ingatlanértéke a fontos. Mire észbe kaptak, már idegenek kezében volt minden. Az egykori közbirtokossági földek, a falu legelői is.

A helyiek mindezt úgy élik meg, hogy kifosztották, meglopták őket, s a lakosság alig leplezett gyűlölettel szemléli az új földtulajdonosokat. Sokan, ha tudnak, borsot is törnek az orruk alá. Félő, hogy morális és gazdasági sivataggá válik a magyar vidék. És társadalmi sivataggá is. A kis palóc falvakban jó ideje nincs pap, nincs pedagógus, nincs állatorvos, nincs értelmiségi élet. A diplomás emberek nem

járatnak újságot, nem vesznek részt a falu közéletében, talentumukat nem a falu érdekében kamatoztatják. A legtöbb faluban nincs, vagy sorvadóban a faluközösség. Azért nem minden pusztult el, maradtak kitartó, közösségépítésre alkalmas emberek, s az elszármazottakban is élnek még az elmetszett gyökerek.” – állítja Pekár István, aki töretlenül hisz abban, hogy előbb-utóbb elindul a sarjadás, nincs még elveszve minden.

„Emiatt is fontos eseménynek tartom a Gyürki-hegyi akciónkat. Mi, akik ezt létrehoztuk, azt reméljük, hogy ezen a helyen időről időre méltó ünnepek lesznek, és a Gyürki-hegy határon belülről, de kívülről is, sok derék földink zarándokhelyévé válik. Van ugyan nekünk, palócoknak Szentkútunk, Falloskútunk és sok más szakrális helyünk, de ebbe a sorba elfér egy olyan is, ahol mindenekelőtt múltunkra, hagyományainkra emlékezünk, és a fölénk magasodó kereszt tövében próbáljuk megőrizni azt, ami megőrzésre érdemes.”

Mint említettem, *Elmetszett gyökerek* címmel írta meg falujáról szóló tanulmányát Pekár István. Az elmondottak alapján azonban joggal gondolhatunk arra, hogy sok szeretettel és igyekezettel sikerül még megkapaszkodnunk azon a dimbes-dombos vidéken, amelyet a palóc nép számára jelölt ki a történelem.

Leírtam becsületesen mindazt, amit Pekárról megtudtam, és mégis van hiányérzetem. Úgy érzem, még mindig indoklásra szorul, hogy a nagyívű pályafutást betöltő, országos hírű palócokat megelőzve, miért oly időszerű most egy csak fél évszázadot megért férfiember befejezettnek nem mondható életútjáról, magatartásáról beszélni. Ahhoz, hogy megértsük a dolgot, történelmi leckét kell adni önmagunknak.

Menjünk vissza egészen a múlt század első harmadáig. Trianon katasztrófát jelentett az egész magyar népnek, s ezen belül Palócföld és benne Nógrád megye sorsát is alaposan megváltoztatta. Nagy-Magyarország területén belül Nógrád központi fekvésű vármegye volt. Fogarashoz, Máramaroshoz vagy Trencsényhez viszonyítva valóban csak egy kőhajításnyira volt a fővárostól, s talán ennek is köszönhetően pezsgő szellemi élet jellemezte. A görbe vidéken jeles írók, költők alkottak, s a politikai életben is akadtak kiemelkedő alakjai Nógrád szülötteinek.

Trianonnal azonban minden megváltozott. Nógrád ugyan a helyén maradt, de a határ szinte hermetikusan elszakította egyik felét az anyaországtól. Már a két világháború között sorvadoztak a jelesebb palóc városok. 1945 után Balassagyarmatról Salgótarjánba helyezték át a megyeszékhelyet, s ezzel a döntéssel Gyarmatnak megadták a kegyelemdőfést, Tarjának pedig sokáig kellett küszködnie, hogy új szerepét betöltse.

A bányász- és iparvidék felértékelődött ugyan a szocializmus építése szempontjából, de a korábbi kultúra és hagyomány őrzésére egyre kevesebb figyelmet fordítottak. Aki igazán érvényesülni akart – talán a képzőművészeket kivéve –, az szedte a sátorfáját és lehetőleg a fővárosba költözött. A régi otthont fel kellett adni, s maradt a nosztalgia, a gyermekkori élmények őrzése, ápolgatása. Arra nem kínálkozott lehetőség, hogy az eltávozók régi otthonukat is megőrizzék, a hajdan oly gyakori kettős otthon, kettős élet tradíciója végleg a homályba vészett. Nógrádról, Heves és Borsod északi részéről mindenkinek csak a bányák, üzemek jutottak eszébe.

Amikor számba vesszük a rendszerváltás nagy veszteségeit, ebben kiemelkedő hely jut a palócoknak. Ózdtól Nagybátonyig, de Nógrád számos más részén található

települések is katasztrófa sújtotta vidékké váltak. Megrázó erővel ír erről Pekár. A benuhátról most kezdünk ébredni, és valljuk meg, a feltámasztás előmozdításában nagyon keveset tudunk tenni mi, régi vágású értelmiségiek. Legfeljebb sajnálkozni, sóhajtozni, együtt érezni tudunk.

Szerencsére, úgy tűnik, megjelennek Palócföldön a szülőföldjükhöz hűséges, művelt, talpraesett, gazdasági érzékkel is bíró új értelmiségiek és szakemberek. Ők képesek kezdeményezni, változtatni, s nem hajlandók természeti katasztrófának, kikerülhetetlen istencsapásnak venni azt, ami történt és történik. Nem érik be mélabús sóhajtozással, jajszavakkal, hanem szerveznek, cselekszenek, fáradhatatlanul.

Pekár Istvánt ilyen embernek ismertem meg. Neki ezért van helye a jeles palócok között.

Utóirat: Eme írás elkészülte után tudtam meg, hogy a kiszemelt augusztusi nap helyett szeptember végére elhalasztották a Gyürki-hegyi keresztállítást. Nem akartak beleragadni a sárba. Lehet, hogy belemagyarázás, de ebben is érzek valami jelképeset.

Herencsény